

De Europese Unie als *Tough Guy*

Over de machtspolitiek van de Europese Unie

IN HET KORT

Sinds het Verdrag van Maastricht voert de Europese Unie een gemeenschappelijk buitenlands beleid. Dit Europese buitenlands beleid werd altijd gezien als een zacht beleid. De EU was, om de woorden van Joseph Nye te gebruiken, een soft power.

In deze scriptie is de machtspolitiek van de Europese Unie geanalyseerd en is onderzocht of de Europese Unie daadwerkelijk een soft power is, of dat de EU door recente ontwikkelingen toch meer een hard power op.

Ten eerste is de ontwikkeling van het Europese wapenexportbeleid geanalyseerd. Hieruit blijkt dat de EU al sinds 1992 op een stabiel tempo steeds bindender beleid voert aangaande de controle van wapenuitvoer. Als er gekeken wordt naar dit beleid wordt de Europese Unie dus steeds meer een soft power.

Ten tweede is het Europese beleid ten aanzien van de defensie-industrie geanalyseerd. Deze analyse toonde een andere ontwikkeling. De Europese Unie is sinds 2009 namelijk de defensie-industrie gaan integreren, wat harde machtsmiddelen zal opleveren.

Uiteindelijk toont deze scriptie aan dat de Europese Unie de laatste jaren meer een hard power aan het worden is dan een soft power, maar dat de zachte machtsmiddelen de EU nog het meest karakteriseren.

Bachelor Eindwerkstuk GE3V14054

Student: Hein van Dieën

Studentnummer: 5484499

Onderwijsinstelling: Universiteit Utrecht

Opleiding: Geschiedenis

Begeleider: dr. Marloes Beers

Datum voltooiing: 23 februari 2017

Plaats: Utrecht

Aantal woorden: 10040

Inhoud

Inleiding	1
Hoofdstuk 1: Wapenexportcontrole	9
1.1 Instituties: De ontwikkeling van het Europese wapenexportbeleid	10
1.2 Internationale regimes: Het Europese wapenexportbeleid in het Wapenhandelsverdrag	
1.3 Deelconclusie: wapenexportcontrole maakt de EU een soft power	
Hoofdstuk 2: Defensie-industrie	14
2.1 Militaire middelen: De ontwikkeling van het beleid ten aanzien van de defensie-industrie	
2.2 Deelconclusie: gemeenschappelijke defensie maakt de EU een hard power	
Conclusie	19
Bronnen	21
Literatuur	22

Inleiding

In 1993 werd het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB) een pijler van de Europese Unie. In de 23 jaren die daarop volgden zochten de lidstaten van de Europese Unie naar harmonisatie van hun buitenlands en veiligheidsbeleid. Dat deden zij onder meer door vanaf 1999 een gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid (GVDB) te vormen.

Binnen het GVDB lijkt zich sinds 2013 een opmerkelijke ontwikkeling te voltrekken. Deze ontwikkeling komt ter sprake in een artikel van de journalist Tomas Vanheste, die werkt als correspondent Europa bij het online medium *de Correspondent*. Hij schreef in september 2016 het artikel over de 'militarisering van de Europese Unie' waarin hij beschrijft hoe de Europese Unie een gemeenschappelijk defensieprogramma opzet onder druk van de wapenlobby.¹ In dit artikel tracht Vanheste aan te tonen dat de Europese Unie door verschillende investeringen in defensie militariseert. Om dit aan te tonen bespreekt Vanheste een aantal beleidsstukken en adviezen en de auteurs daarvan. Hieruit concludeert hij dat de investeringen zouden zijn geïnitieerd door de lobby van de defensie-industrie. Dit roept de vraag op wat het gevolg van de militarisering zal zijn voor het GDVB. De militarisering zou namelijk kunnen betekenen dat de machtsmiddelen van de Europese Unie veranderen. Als deze machtsmiddelen van de Europese Unie veranderen zou dit kunnen betekenen dat EU haar buitenlandbeleid op een fundamenteel andere wijze zal gaan uitoefenen.

Academici hebben het Europese buitenlandbeleid van de afgelopen 25 jaar uitgebreid geanalyseerd. Echter, er is geen artikel of boek dat expliciet aandacht besteedt aan de verandering van de middelen waarmee de Europese Unie haar gemeenschappelijk defensie en veiligheidsbeleid uitoefent. In literatuur die op dit moment voor handen is, wordt dan ook geen inzicht gegeven in deze mogelijke veranderingen van het GVDB. In de beschikbare literatuur zijn desondanks veel analyses van onderdelen het GVDB te vinden.² Het probleem van deze analyses is dat zij geen van allen een mogelijke grote ontwikkeling binnen het GVDB blootleggen, omdat de studies niet of onvoldoende in een historische context worden geplaatst. Kortom, de huidige literatuur geeft alleen antwoord op de vraag waarméé de Europese Unie het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid uitoefent, maar niet hóé de EU dit uitoefent. Om na te gaan of het buitenlandbeleid van de Europese Unie inderdaad fundamenteel is gaan veranderen is daarom nieuw onderzoek nodig.

Het doel van deze scriptie is het doorgronden van de veranderingen van de middelen waarmee het GVDB wordt uitgevoerd om uit te vinden of het karakter van het beleid de laatste jaren fundamenteel is gaan veranderen. Hiermee wordt de stelling die is afgeleid uit het artikel van Vanheste, namelijk dat de Europese Unie haar buitenlandbeleid fundamenteel anders zal gaan uitoefenen omdat zij militariseert, getoetst. Hierbij zal er gebruik worden gemaakt van analyses van

---

¹ Tomas Vanheste, "Dit is de wapenlobby waardoor de EU in zo'n hoog tempo militariseert", *de Correspondent*, <https://decorrespondent.nl/5250/dit-is-de-wapenlobby-waardoor-de-eu-in-zon-hoog-tempo-militariseert/1220988210750-e54b55dc> (15 september 2016).

² Zo zijn er onderzoeken naar het Europese wapenexportbeleid: Mark Bromley, "The Review of the EU Common Position on Arms Exports: Prospects for Strengthened Control", *Non-Proliferation Papers* no.7 (januari 2012) 1-18. En Romanyshyn, Iulian. "Explaining EU Effectiveness in Multilateral Institutions: The Case of the Arms Trade Treaty Negotiations." *JCMS: Journal of Common Market Studies* 53.4 (2015) 875-892. Daarnaast zijn er onderzoeken naar de Europese defensie-industrie: Terrence R. Guay, "The European Union, expansion of policy-making, and defence industrial policy", *Journal of European Public Policy* 4.3 (1997) 404-421. En Keith Hartley "The future of European defence policy: An economic perspective", *Defence and Peace Economics* 14.2 (2003) 107-115.

wetenschappers die het GVDB vanuit verschillende invalshoeken hebben onderzocht.

Ten eerste zal het werk van twee onderzoekers van het Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) centraal staan. Het SIPRI is een onafhankelijk onderzoeksinstituut dat regelmatig artikelen en spreadsheets publiceert over wapenhandel wereldwijd. De Twee onderzoekers van wiens artikelen gebruik zal worden gemaakt in deze scriptie zijn Mark Bromley en Paul Holtom. Deze politicologen analyseren de verdragen van de Europese Unie tussen 1993 en 2012 en de Verenigde Naties van 2009 tot 2014 betreffende controle op wapenhandel.³ Uit hun onderzoek blijkt dat het wapenexportbeleid van de Europese Unie sinds 1992 steeds meer effect had door toenemende regels voor exportcontrole en transparantie. Echter, zij tonen aan dat het wapenexportbeleid niet waterdicht is omdat er ondanks de Europese regels en richtlijnen voor wapenexport leveringen zijn gedaan aan staten waar de wapens conform de Europese richtlijnen niet terecht hadden moeten komen. Bromley en Holtom analyseren het GVDB vanuit een politiek perspectief. Hun artikelen maken duidelijk dat de uiteenlopende interpretaties van de Europese afspraken aangaande wapenexportbeleid door de lidstaten tot gevolg hebben dat de regels van de EU niet volledig worden nageleefd.

In het tijdschrift *Defence and Peace Economics* wordt een andere blik geworpen op het GVDB. In dit tijdschrift verschijnen artikelen waarin het GVDB vanuit een economisch kader wordt geanalyseerd. Keith Hartley is econoom en medeoprichter van het dit tijdschrift. Hij heeft analyses gemaakt van de Europese defensie-industrie en de efficiëntie van de Europese markt voor defensiematerieel.⁴ In zijn onderzoek vergelijkt hij de Europese markt met de Amerikaanse. Hij concludeert in zijn onderzoeken dat de Europese markt voor defensiematerieel hoogst inefficiënt is en dat Europa gebaat zou zijn bij het creëren van een gezamenlijke markt. De ideale economische situatie voor de Europese defensie-industrie is volgens Hartley vergelijkbaar met het Amerikaanse model waarin fabrikanten gezamenlijke onderzoeksprogramma's opzetten en waar er één strijdkracht is die materieel inkoopt. Dit model is volgens hem vele malen efficiënter dan het Europese model waarin de defensie markt vooral een nationale aangelegenheid is met een nationaal aanbod en een nationale vraag.

Naast deze publicaties van onafhankelijke tijdschriften heeft de Europese Unie zelf een denktank die regelmatig analyses en adviezen publiceert van en voor het GVDB. Deze denktank heet het European Union Institute for Security Studies (EUISS) en is opgericht in 2001. In deze analyses en adviezen wordt vaak gepleit voor het uitbreiden van het Europese gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid. In het adviesstuk van de 'group of personalities', een groep vooraanstaanden uit de Europese defensiewereld, wordt gewezen op de noodzaak van het uitbreiden van het Europese defensieprogramma om de veiligheid van de Europese Unie te waarborgen nu er conflicten broeien aan de grenzen van het continent.⁵ Ook Anderson en Balsyte analyseren het opschroeven van de Europese defensie vanuit het kader van een veranderende geopolitieke situatie.⁶ Zij zien het plaatsen van wapens in oostelijke lidstaten van de EU namelijk als noodzakelijke reactie op de Russische

---

³ Mark Bromley, "The Review of the EU Common Position on Arms Exports", 1-18. En Mark Bromley en Paul Holtom. "Arms Trade Treaty Assistance: Identifying a Role for the European Union", *EU Non-Proliferation Consortium Discussion Paper*, februari 2014.

⁴ Keith Hartley, "The future of European defence policy" 107-115. En Keith Hartley, "Collaboration and European defence industrial policy" *Defence and Peace Economics* 19.4 (2008) 303-315.

⁵ Group of Personalities, "European Defence Research, the Case for an EU funded R&D programm", EUISS (februari 2016) 1-106. 19.

⁶ Jan Joel Anderson en Erika Balsyte, "Winter is Coming: Chilly winds across northern Europe", EUISS (december 2016) 1-4.

plaatsing van wapens in Kalingrad.⁷

Ondanks de verschillende invalshoeken bespreekt geen van deze publicaties de manier waarop de Europese Unie macht oefent, alleen de middelen waarmee zij dit doet. Geen van deze invalshoeken maakt het mogelijk om de buitenlandpolitiek van de Europese Unie te begrijpen omdat de macht van de Europese Unie niet helder wordt gedefinieerd. Dat de Europese Unie macht uitoefent, is helder, de middelen waarmee zijn dat ook, de manier waarop echter nog niet.

In deze scriptie zal het GDVB geanalyseerd worden vanuit een theoretisch raamwerk dat afkomstig is uit het artikel 'Soft Power' van de politicoloog Joseph Nye.⁸ Het artikel stamt uit 1990, kort na de val van de Berlijnse muur en nog een paar jaar voor het verdrag van Maastricht waar het GBVB werd vastgelegd als pijler van de Europese Unie. Met zijn artikel waarin hij beschrijft hoe de rol van de Verenigde Staten verandert in de globale politieke arena introduceert Nye een nieuw begrip dat na zijn stuk nog veel gebruikt zal worden. Hij ziet een verandering in de middelen waarmee staten hun macht uitoefenen. Nye stelt namelijk dat de macht van grote staten traditie getrouw gemeten werd in tijden van oorlog. Militaire slagkracht was dus altijd bepalend voor de macht van een staat omdat militaire slagkracht nodig was om de wil op te leggen aan andere staten. Hij vervolgt zijn artikel door te stellen dat het belang van militaire slagkracht voor de macht van een staat vanaf de jaren 1950 begon af te nemen. Door de toenemende afhankelijkheid van staten wereldwijd loonde het volgens Nye niet meer om met militaire middelen de wil op te leggen aan een andere staat. In plaats van de wil op te leggen met gebruik van militaire middelen kunnen staten daarom beter proberen op een zachtere manier ervoor te zorgen dat de interesses van een andere staat gelijk worden aan de eigen interesses. Op deze manier zorgt de ene staat er niet voor dat de andere staat doet wat het wil zoals in het oude model, maar zorgt deze staat er juist voor dat de andere staat hetzelfde wil wat het wil zodat de staten kunnen samenwerken. Staten die op deze manier macht uitoefenen beschikken volgens Nye over *soft power*. In het traditionele model beschikte staten met veel militaire slagkracht over *hard power*. Nye maakt dus onderscheid tussen staten die macht op een harde en op een zachte manier uitoefenen. Bij het uitoefenen van macht op een harde manier gaat het om militaire slagkracht of middelen om een andere staat te dwingen tot een bepaalde actie. Bij het uitoefenen van macht op een zachte manier gaat het er om dat macht legitiem lijkt in de ogen van andere staten. Wanneer de macht van een staat legitiem lijkt zullen andere staten makkelijker standpunten overnemen. De middelen waarmee *soft power* wordt uitgeoefend zijn anders dan de middelen waarmee *hard power* wordt uitgeoefend. Als middelen waarmee macht op een zachte manier kan worden uitgeoefend noemt Nye cultuur, ideologie, sterke instituties en invloed binnen internationale regimes. De Verenigde Staten in de twintigste eeuw is volgens Nye de staat die beschikt over de meeste *soft power* omdat dat land beschikt over deze middelen, en dus voldoet aan criteria van een *soft power*. Ten eerste krijgt de Amerikaanse cultuur middels films en muziek wereldwijd aandacht. Ten tweede heeft de Amerikaanse ideologie van de vrije democratische staat in veel landen weerklank gevonden in de twintigste eeuw. En ten derde hebben de Verenigde Staten een stevige vinger in de pap bij een aantal machtige multilaterale organisaties zoals het IMF en het GATT.⁹

Deze theorie van Nye is nuttig voor het onderzoek in deze scriptie omdat het de machtsmiddelen van een staat, of in dit geval de Europese Unie, in een breder kader plaatst. Dit bredere kader biedt de mogelijkheid om het buitenlandbeleid van een mogendheid te toetsen en om

---

⁷ Anderson en Balsyte, "Winter is coming", 1-2.

⁸ Joseph S. Nye, "Soft power." *Foreign policy* 80 (1990): 153-171.

⁹ Nye, "Soft power", 154, 157, 166-169.

een ontwikkeling op lange termijn bloot te leggen. Toen Nye deze theorie in 1990 introduceerde was deze nog niet toe te passen op het buitenlandbeleid van de Europese Unie. Er was destijds nauwelijks sprake van een Europees buitenlandbeleid. In de decennia daarna is de theorie van Nye echter relevant geworden voor het analyseren van het beleid van de Europese Unie. De Europese Unie is als regio namelijk een machtsblok geworden in de globale politiek. In 2004 schreef Joseph Nye een boek in navolging van zijn artikel uit 1990. De titel van dit boek luidt *Soft Power, The Means To Success in World Politics*¹⁰. In dit boek toetste Nye de effectiviteit van wereldmachten met behulp van zijn theorie over hard power en soft power. In het boek wordt vooral de Verenigde Staten geanalyseerd, maar Nye besteedde ook een kort hoofdstuk aan Europa. Hij stelde in dit hoofdstuk dat Europa met een populaire cultuur, ideologie en de instituties van de Europese Unie een sterke soft power is. Helaas is zijn analyse van de Europese Unie erg beknopt. De Europese Unie buiten dit hoofdstuk van Joseph Nye niet vaak geanalyseerd als soft power, maar wel als normative power. Binnen het sociologisch institutionalisme zijn er namelijk analyses gemaakt van de Europese Unie als machthebber die met instituties het beleid van omliggende landen beïnvloed. Federica Bicchieri is een socioloog die de Europese Unie heeft onderzocht als normative power.¹¹ Zij concludeert in haar artikel dat de Europese Unie een normative power is omdat de EU met instituties haar ideologie verspreid. De criteria die zij hanteert om het buitenlands beleid van de Europese Unie te analyseren zijn dus sterk vergelijkbaar met de criteria die Nye hanteert voor een Soft Power. Echter, de militaire middelen van de Europese Unie vallen niet binnen deze criteria. De sociologische institutionalistische methode is dus schiet dus te kort omdat niet alle machtsmiddelen van de Europese Unie worden betrokken in de analyse. Om de Europese Unie te begrijpen als machtsblok in de wereld moet gekeken worden naar alle middelen waarmee macht uitgeoefend wordt. Dat gegeven maakt de verdeling tussen harde en zachte machtsmiddelen die Joseph Nye maakt een nuttige methode om het Europese buitenlandbeleid mee te analyseren omdat deze methode rekening houdt met een breed scala aan machtsmiddelen.

Tegenwoordig voldoet de Europese Unie aan een groot deel van de criteria waar Nye een soft power aan toetst. De Europese Unie beschikt namelijk over een populaire ideologie en sterke instituties. De EU heeft voornamelijk veel institutionele macht in internationale regimes. Deze stelling kan op twee manieren worden geïnterpreteerd. Ten eerste is de Europese Unie zelf een internationaal regime met sterke instituties die erkend en nageleefd worden door 28 lidstaten. Daarnaast kan de Europese Unie veel invloed uitoefenen op beleid van andere internationale regimes zoals de Verenigde Naties. In het artikel 'Explaining EU Effectiveness in Multilateral Institutions: The Case of the Arms Trade Treaty Negotiations' van Iulian Romanyshyn is namelijk te lezen dat de Europese Unie in staat is om een aanzienlijk aandeel van het eigen beleid op te laten nemen in het beleid van de Verenigde Naties.¹²

De 'militarisering', zoals besproken door Tomas Vanheste, komt voort uit een aantal plannen die de Europese Commissie voorstelt in een mededeling van juni 2014. Het document draagt de titel 'Een "New Deal" voor de Europese Defensie' en bevat een routekaart voor het liberaliseren van de defensiemarkt in Europa en het opzetten voor een gezamenlijk onderzoeks- en

---

¹⁰ Joseph Nye, *Soft Power, the Means to Success in World Politics*, (New York, 2004).

¹¹ Federica Bicchieri, "Our size fits all: normative power Europe and the Mediterranean", *Journal of European Public Policy* 13:2 (2006) 286-303.

¹² Romanyshyn, "Explaining EU Effectiveness in Multilateral Institutions", 875-892.

ontwikkelingsprogramma voor veiligheid en defensie.¹³ Op deze mededeling volgde het adviesdocument geschreven door een groep vooraanstaanden uit de defensie-industrie en gepubliceerd door het EUISS.¹⁴ In dit adviesdocument wordt gehamerd op een belang van een vrije markt voor de defensie industrie en wordt stellig beweerd dat er een grote noodzaak is om een Europees budget voor defensie onderzoek op te stellen. Kortom, de Europese Unie moet gaan investeren in defensie. Dit zal meer militaire slagkracht opleveren. Met meer militaire slagkracht zal de Europese Unie juist meer een hard power worden, in plaats van een soft power. De macht van een hard power is namelijk te meten aan de hand van militaire slagkracht.

Met zijn artikel belicht Vanheste dus een hele interessante ontwikkeling. De militarisering van het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid zou betekenen dat de Europese Unie een hard power wordt. Aan zijn artikel ligt echter geen wetenschappelijk onderzoek ten grondslag. Daarnaast is het artikel duidelijk vanuit persoonlijke overtuigingen geschreven, wat eveneens niet bijdraagt aan de betrouwbaarheid van zijn conclusies. Vanheste laat zich in het artikel namelijk uit als tegenstander van de wapenlobby en de defensie-industrie. Kortom, Vanheste heeft het artikel geschreven vanuit de rol van journalist en niet als wetenschapper. Het is desondanks goed om zijn artikel als serieus te nemen aangezien deze is gebaseerd op een uiteenlopende verzameling bronnen.¹⁵

De analyse in deze scriptie is op de volgende manier ingedeeld. Er zijn in totaal twee hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt onderzocht hoe de Europese Unie zich heeft ontwikkeld als soft power en in het tweede hoofdstuk wordt onderzocht hoe de Europese Unie zich heeft ontwikkeld als hard power. Deze ontwikkelingen worden onderzocht aan de hand van de criteria die Joseph Nye hanteert voor het onderscheiden van soft power en hard power. De criteria voor een soft power zijn een sterke cultuur en ideologie, sterke instituties en invloed in internationale regimes. Onderzoek naar de invloed van Europese cultuur en ideologie is niet haalbaar in deze scriptie. Om die reden zal er in het eerste hoofdstuk alleen gekeken worden naar de ontwikkeling van de Europese instituties en de Europese invloed in internationale regimes. De criteria voor hard power zijn middelen waarmee staten het buitenland tot een bepaalde actie kunnen dwingen. In het tweede hoofdstuk zal daarom gekeken worden naar de ontwikkeling van de militaire middelen van de Europese Unie.

Het onderzoeken van alle richtlijnen, regels, verdragen en onderzoeksprojecten die onder het GVDB vallen is niet mogelijk binnen een enkele scriptie.¹⁶ Er zal daarom een selectie van onderdelen van het GVDB worden onderzocht. De selectie bestaat uit de wetgeving en regulering omtrent wapenhandel, en het beleid ten aanzien van de defensie-industrie in Europa. Deze onderdelen van het GVDB zijn geselecteerd omdat ze beide geanalyseerd kunnen worden vanuit het kader van de theorie van Nye over het verschil tussen soft power en hard power.

De criteria die Nye stelt voor een soft power zijn zachte machtsmiddelen als cultuur,

---

¹³ Europese Commissie, "Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement, De Raad, Het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: Een 'New Deal' voor de Europese Defensie", (Brussel, 24 juni 2014) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0387&from=EN> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

¹⁴ GoP, "European Defence Research", 1-106.

¹⁵ Vanheste analyseert een aantal beleidsstukken van de EU en vult deze aan met gegevens van het SIPRI en NGO's.

¹⁶ Het GVDB richt zich namelijk op een zestal missies: humanitaire en evacuatiemissies, missies met oog op conflictpreventie en vredeshandhaving, crisisbeheersingsmissies van strijdkrachten, gezamenlijke ontwapeningsacties, advies en bijstand op militair gebied en stabiliseringsacties na afloop van conflicten.

ideologie en instituties. De criteria die hij stelt voor een hard power zijn harde machtsmiddelen waarmee andere staten gedwongen kunnen worden tot acties. De twee onderdelen van het GVDB die in deze scriptie worden onderzocht worden op deze manier gekarakteriseerd als zachte of harde machtsmiddelen. Wetgeving en regulering omtrent wapenhandel vallen binnen de categorie zachte machtsmiddelen omdat dit instituties zijn die de Europese Unie ook buiten de lidstaten wilt laten implementeren via internationale overheden zoals de Verenigde Naties. Dit onderdeel van het GVDB kan op die manier voldoen aan twee criteria voor een soft power: namelijk sterke instituties en macht in internationale organisaties. Indien er sprake is van liberaal beleid ten aanzien van de defensie-industrie valt dit binnen de categorie harde machtsmiddelen. De reden hiervoor is dat een liberaal beleid zorgt voor meer investeringen in wapens en defensiematerieel en dus een toename van de militaire middelen. Verwacht wordt dat er binnen de ontwikkeling van het Europese buitenlandbeleid een verschuiving van zachte machtsmiddelen naar harde machtsmiddelen te zien zal zijn. Het analyseren van de ontwikkeling van de twee onderdelen is een nuttige manier om deze verwachting te bevestigen of ontkrachten omdat deze samen zowel een beeld geven van de ontwikkeling van de EU als soft power en als hard power.

In het eerste hoofdstuk zal dus het Europese wapenexportbeleid worden onderzocht als voorbeeld voor de instituties en invloed in internationale regimes die de zachte machtsmiddelen van de Europese Unie vormen. De vraag waar in het eerste hoofdstuk een antwoord op wordt gezocht luidt: 'In hoeverre heeft de Europese Unie met haar wapenexportbeleid instituties ontwikkeld die haar een soft power maken?' Er zal ten eerste worden ingeleid wat het Europese wapenexportbeleid inhoudt. Vervolgens wordt er in het eerste deelhoofdstuk een historisch overzicht worden gegeven van het Europese wapenexportbeleid. Dit overzicht zal worden geschetst aan de hand van beleidsstukken van de Europese Unie. Deze beleidsstukken bevatten de afspraken die de lidstaten van de Europese Unie gemaakt hebben over wapenexportcontrole. Het gaat bijvoorbeeld om richtlijnen opgesteld door de Europese Commissie, of om een besluit van de Europese Raad. Deze maatregelen zullen geëvalueerd worden aan de hand van de criteria van Joseph Nye, om vast te stellen of er kan worden gesproken van zachte machtsmiddelen. Vervolgens zal waar mogelijk met behulp van secundaire literatuur worden gekeken naar de effectiviteit van deze maatregelen en de uitwerking ervan in de praktijk. In het tweede deelhoofdstuk zal er worden aandacht worden besteed aan de rol die de Europese Unie heeft gespeeld bij het Wapenhandelsverdrag van de Verenigde Naties. Deze casus zal worden onderzocht aan de hand van een aantal analyses van het optreden van de Europese Unie tijdens de onderhandelingen, het opstellen en het uitvoeren van dat verdrag. Vervolgens zullen deze wetenschappelijke analyses worden vergeleken om te concluderen of de Europese Unie een significante rol heeft gespeeld bij het Wapenhandelsverdrag. Na het tweede deelhoofdstuk zal er een deelconclusie getrokken worden. In deze deelconclusie worden de antwoorden op de vragen van de eerste twee deelhoofdstukken samengevoegd en zal een antwoord gegeven worden op de vraag in hoeverre het wapenexportbeleid de Europese Unie een soft power maakt.

In het tweede hoofdstuk zal het Europese beleid ten aanzien van de defensie-industrie worden onderzocht als voorbeeld van een hard machtsmiddel. De vraag waar in dit hoofdstuk een antwoord op wordt gezocht is: 'In hoeverre heeft de ontwikkeling van het Europese defensiebeleid de EU harde machtsmiddelen opgeleverd?' Ten eerste zal worden toegelicht op welke manier het beleid ten aanzien van de defensie-industrie harde machtsmiddelen kan opleveren. Hiervoor zal eerst worden uitgelegd welk effect het beleid ten aanzien van de defensie-industrie heeft op de machtsmiddelen van een staat. Vervolgens zal de ontwikkeling van het Europese beleid ten aanzien

van de defensie-industrie geanalyseerd worden. Voor deze analyse zal dezelfde methode gehanteerd worden als de analyse in het eerste hoofdstuk. Zo zal er een historisch overzicht gegeven worden van het beleid ten aanzien van de defensie-industrie. In dit overzicht wordt een aantal beleidsstukken ontleed, zoals gedragscodes van het Europees Defensie Agentschap en mededelingen van de Europese Commissie. Vervolgens zal geanalyseerd worden of er sprake is van maatregelen die harde machtsmiddelen opleveren. Deze analyse zal uitgevoerd worden door de effecten van de maatregelen te evalueren. Die evaluatie zal gemaakt worden door wetenschappelijke analyses van het Europese beleid ten aanzien van de defensie-industrie in het kader van Nye's definitie van een hard power te plaatsen. Aan het eind van het tweede hoofdstuk zal een tweede deelconclusie getrokken worden, waarin wordt vastgesteld in hoeverre het Europese beleid ten aanzien van de defensie-industrie de Europese Unie een hard power maakt.

Hoofdstuk 1: Wapenexportcontrole

Een Europese wapenproducent kan niet zomaar aan iedere partij die er om vraagt producten leveren. Er is vanuit de Europese overheid namelijk een grote hoeveelheid wetgeving die het verkopen van wapens aan banden legt. Voordat wapens verhandeld mogen worden moet er door de nationale overheid een vergunning worden afgegeven. Wapens mogen alleen verhandeld worden aan gouvernementele partijen die niet onder embargo staan. Daarnaast is het verboden om bepaalde wapens te produceren en te verhandelen, zoals antipersoonsmijnen en clusterbommen.

Deze restricties voor het produceren en verhandelen van wapens zijn grotendeels opgesteld na de Koude Oorlog. In deze periode was er een behoefte aan een meer ethisch wapenbeleid en aan conflictpreventie.¹⁷ De levering van wapens aan groepen die tegen hun overheid in opstand kwamen, veroorzaakte veel gewelddadige conflicten. De levering van wapens aan repressieve regimes veroorzaakte veel mensenrechtenschendingen. Het gebruik van antipersoonsmijnen en clustermunitie resulteerde in conflicten tot veel burgerslachtoffers.¹⁸ De oprichting van de Europese Unie met het GBVB bood ruimte voor regulering van wapenhandel op Europees niveau.

In dit hoofdstuk zal worden bekeken wat de maatregelen zijn die de Europese Unie heeft genomen om het wapenbeleid ethisch te maken en om conflicten te voorkomen. Vervolgens zal geanalyseerd worden wat de gevolgen van deze maatregelen zijn voor de manier waarop de EU haar macht uitoefent. Uit verschillende bronnen blijkt namelijk dat er sinds 1990 niet alleen pogingen zijn ondernomen om het wapenbeleid van de Europese lidstaten zelf te verbeteren, maar ook om de Europese norm omtrent wapenbeleid in te bedden in het Wapenhandelsverdrag van de Verenigde Naties.

Het artikel van Marc Bromley zal als leidraad functioneren in dit hoofdstuk omdat het een chronologisch overzicht biedt van de Europese verdragen over wapenexportcontrole. Uit dit artikel zijn drie belangrijke keerpunten te halen die in deze scriptie zullen fungeren als mijlpalen in de ontwikkeling van het Europese wapenexportbeleid. Die keerpunten zijn in 1998, 2008 en in 2016. In deze jaren zijn belangrijkste verdragen over wapenexportcontrole getekend. De maatregelen in deze verdragen zullen met behulp van verschillende artikelen getoetst worden aan de criteria die Joseph Nye heeft gesteld voor soft power. In het eerste deelhoofdstuk zijn dat de sterke instituties, en in het tweede deelhoofdstuk de invloed in internationale regimes. In het eerste deelhoofdstuk zal per periode worden onderzocht hoe het wapenexportbeleid zich ontwikkelde en zal er antwoord worden gegeven op de vraag in hoeverre de instituties van de Europese Unie gezien kunnen worden als zachte machtsmiddelen.

Om deze analyse uit te kunnen voeren moet er eerst een heldere definitie gegeven worden van het begrip instituties. Federica Bicchì, de socioloog die een institutionalistische analyse maakte van het Europese beleid ten aanzien van de landen om de Middellandse Zee, geeft in haar artikel geen heldere definitie van het begrip 'instituties'. Een heldere definitie is wel te vinden in een artikel van Peter Hall, een politiek econoom die in 1992 schreef over de economische systemen in Groot-Brittannië. In zijn artikel onderscheidt hij drie niveaus waarop instituties werkzaam zijn. Ten eerste is er een overkoepelend, abstract niveau. Instituties op dit niveau zijn de structuren van de staat en de economie. Ten tweede is er de organisatie van de staat en de samenleving. Op dit niveau zijn er bindende regels die vastgelegd zijn in wetten. Ten derde zijn er instituties op procedureel niveau. Deze instituties zijn vooral gedragsregels, normen en waarden. De laatste instituties zijn niet

---

¹⁷ Bromley, "The Review of the Common Position on Arms Exports", 3.

¹⁸ Sara Depauw, "Het Europees beleid inzake wapenhandel, de EU als voorvechter van vrede en veiligheid", *Internationale Spectator* jaargang 36 nr. 11 (november 2009) 578-581.

bindend.¹⁹ Wanneer de maatregelen zijn geanalyseerd als instituties zullen deze worden getoetst aan het criterium uit het artikel van Joseph Nye. Vervolgens is het van belang dat er gekeken wordt naar de daadwerkelijke uitvoering van deze maatregelen om na te gaan of de machtsmiddelen in de praktijk effectief zijn. Hierbij zal gebruik worden gemaakt van evaluaties van het wapenexportbeleid om de effectiviteit van de instituties te kunnen beoordelen.

In het tweede deelhoofdstuk zal de rol van de EU in het Wapenhandelsverdrag van de Verenigde Naties worden geanalyseerd. Deze casus zal worden ingezet om antwoord te vinden op de vraag in hoeverre de Europese Unie soft power uitoefent door middel van het beïnvloeden van het beleid van de VN. Uiteindelijk zal in de deelconclusie antwoord worden gegeven op de vraag in hoeverre de Europese Unie met haar wapenexportbeleid zachte machtsmiddelen heeft ontwikkeld, en of er met deze middelen gesproken kan worden van een soft power.

1.1 Instituties: De ontwikkeling van het Europese wapenexportbeleid

In het Verdrag van Maastricht werd in 1992 het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid gesticht als pijler van de Europese Unie. Uit het artikel van Bromley blijkt dat dit verdrag en startschot gaf voor het Europese wapenexportbeleid.²⁰ De Working Group on Conventional Arms Exports (COARM), een werkgroep die in 1991 werd opgezet door de Europese Raad, stelde in 1992 acht criteria op voor de uitvoer van wapens. De lidstaten van de Europese Unie werden verplicht om deze criteria te overwegen bij de uitvoer van wapens. Kort samengevat dienden de lidstaten bij de uitvoer van wapens het volgende principes in acht te nemen: de veiligheid van de burgers in het ontvangende land, de risico's op een conflict in het land van invoer of in de regio en de veiligheid van de andere lidstaten van de EU. Dit betekende dat zij de gevolgen van de wapenverkoop moesten gaan evalueren op risico's voor de veiligheid van burgers en de nationale veiligheid van de staten die direct en indirect betrokken zijn bij de levering. De export van wapens kon hiermee namelijk niet meer gezien worden als een zaak met slechts twee belanghebbenden (de verkopende en de kopende partij) maar als een zaak met een scala aan belanghebbenden zoals burgers, buurlanden, de regio en internationale overheden. Bromley gaat niet in op de gevolgen van deze maatregel van het COARM. Dit is betreurenswaardig, omdat deze vanuit het kader van de theorie van Nye over institutionele macht gezien kunnen worden als zachte machtsmiddelen. Had Nye zijn artikel *Soft Power* drie jaar later geschreven, dan had hij waarschijnlijk opgemerkt dat, ondanks het feit dat de criteria niet direct bindend waren voor de Europese lidstaten, deze al wel gecategoriseerd kunnen worden als zacht machtsmiddel van de Europese Unie. Deze richtlijnen functioneerden namelijk als instituties. Instituties zijn niet alleen bindende regels, maar ook normen en waarden. Dit blijkt uit het artikel van Peter Hall. De acht criteria die het COARM opstelde waren het eerste officiële beleid van de Europese Unie met betrekking tot de export van wapens. Deze criteria zijn duidelijk gericht op conflictpreventie en de bescherming van burgers. Door de lidstaten te verplichten deze belangen in acht te nemen bij de export van wapens werd er een norm gesteld door de Europese Unie. De criteria van de COARM kunnen gezien worden als de norm voor Europees wapenexportbeleid omdat latere afspraken hierop zijn gebaseerd. Die norm kan gezien worden als institutie waarmee soft power wordt uitgeoefend door de Europese Unie omdat die lidstaten verplicht om de belangen van derden in acht te nemen bij wapenexport.

---

¹⁹ Peter Hall, 'The movement from Keynesianism to monetarism. Institutional analysis and British economic policies in the 1970s', in: Sven Steinmo, Kathleen Thelen & Frank Longstreth (eds.), *Structuring Politics. Historical Institutionalism in Comparative Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press 1992), 90-113.

²⁰ Bromley, "The Review of the Common Position on Arms Exports", 2.

De volgende mijlpaal in de ontwikkeling van het gemeenschappelijke wapenexportbeleid was in 1998. In dat jaar namen de Europese lidstaten de European Code of Conduct on Arms Exports aan waarmee zij zich verplichten hun wapenexport te toetsen aan de criteria van het COARM. Daarnaast werden lidstaten door de EU Code meer gestimuleerd om hun nationale beleid voor wapenexport te harmoniëren, de gedragscode bevatte namelijk richtlijnen voor het rapporteren over wapenhandel en maatregelen waarmee de communicatie tussen lidstaten over wapenexport verbeterd werd. Volgens Bromley werd het gemeenschappelijk wapenexportbeleid daarmee geïntensiveerd.²¹ Hieruit kan worden geconcludeerd dat de norm die in 1992 werd gezet door het COARM dus bindender werd voor de lidstaten van de Europese Unie. De officiële gedragscode zette nog meer druk op de lidstaten om belangen van derden in acht te nemen bij het beoordelen van de uitvoer van wapens. De stimulans voor het harmoniëren van de nationale wapenexport beleidsmaatregelen zorgde uiteindelijk voor een nieuwe institutie. De data over wapenexport die de lidstaten in het kader van het harmoniëren van nationale beleidsmaatregelen met elkaar delen werden vanaf 1999 openbaar gemaakt. Deze openbaarmaking van de jaarlijkse rapporten resulteerde in toegenomen transparantie van het wapenexportbeleid. Kortom, de EU Code kan in het kader van Nye's definitie van een soft power gezien worden als een institutie en dus een zacht machtsmiddel.

In 2008 verving de Europese raad de EU Code door het *gemeenschappelijk standpunt tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie*.²² Met dit verdrag implementeerden de lidstaten het Europese wapenexportbeleid in hun nationale beleid. De lidstaten stemden overeen met concretisering van de acht criteria en de uitbreiding van de richtlijnen om transparantie van de wapenexport te bevorderen. Zo werden de lidstaten na het gemeenschappelijk standpunt verplicht om ieder jaar een nationaal rapport op te stellen met informatie over geëxporteerde wapens.²³ Met het gemeenschappelijk standpunt in 2008 werden de normen die het COARM had opgesteld verheven tot regels. Om de verandering van deze instituties duidelijk te maken moet worden gekeken hoe deze tussen 1992 en 2008 op een ander institutioneel niveau zijn beland. Om deze analyse te maken moet gebruik worden gemaakt van de definitie van instituties zoals beschreven door Peter Hall. In het begin functioneerde de acht criteria op het laagste institutionele niveau. Het waren tot 1998 niet bindende gedragsregels. Vanaf 1998 werd het toetsen van een wapenexport aan de acht criteria verplicht. Hiermee werd de institutie naar het tweede niveau verplaatst. Met de EU Code in 2008 werden de regels strenger, maar bleef de wapenexportcontrole op het tweede institutionele niveau.

Zoals genoemd in de inleiding van dit hoofdstuk is het van belang om de uitwerking van de maatregelen voor wapenexportcontrole in de praktijk te overwegen bij het beoordelen van het Europese beleid als machtsmiddel. Dit is vanzelfsprekend omdat beleid in theorie een positief effect zou kunnen hebben, maar in werkelijkheid dat effect niet bereikt, en er dus uiteindelijk niet gesproken kan worden van een machtsmiddel. Om te kunnen concluderen hoe effectief het wapenexportbeleid van de Europese Unie in werkelijkheid is worden in deze scriptie twee evaluaties bekeken. De eerste evaluatie is van Marc Bromley uit 2008. Hieruit blijkt dat de niet alle lidstaten van Europese Unie er niet in zijn geslaagd om zich te houden aan de acht in 2008 tot regels verheven

---

²¹ Ibidem, 3.

²² Publicatieblad van de Europese Unie, 'Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB van de Raad van 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie' (Brussel 13 december 2008) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A32009D1012> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

²³ Bromley, "The Review of the Common Position on Arms Exports", 4.

criteria. Zo zijn er na 2008 wapens geëxporteerd vanuit Europese lidstaten naar repressieve regimes. Marc Bromley behandelt in zijn artikel de casus van Libië, waar in 2011 een oorlog uitbrak. Onder meer de Franse en de Britse overheden had in de jaren daarvoor vergunningen afgegeven voor de verkoop van wapens aan het Libische regime. Kort na het uitbreken van de burgeroorlog in Libië stelde de Europese Unie een embargo in tegen het Libische regime in verband met de schending van mensenrechten in dat land.²⁴ De tweede evaluatie komt uit 2015. Deze evaluatie is verricht door Bodil Valero, lid van de fractie de Groenen in het Europees Parlement. In haar rapport wordt de Arabische Lente net als in het artikel van Bromley genoemd als illustratie van de tekortkomingen van het gemeenschappelijk wapenexportbeleid.²⁵ Valero uit in dit rapport haar zorgen over de lichte interpretatie van de criteria uit het gemeenschappelijk standpunt door de lidstaten. Zij moedigt de lidstaten dan ook aan om strengere nationale criteria toe te passen. Valero laat zich in het rapport teleurgesteld uit over de naleving van de afspraken omtrent transparantie. Zij vindt het zelfs 'bedroevend' dat 'slechts 21 [van de 27] volledige bijdragen hebben geleverd voor het zestiende jaarverslag'.²⁶ Uit de evaluaties door Bromley en Valero blijkt dus dat het gemeenschappelijk wapenexportbeleid nog uniform beleid is in alle Europese lidstaten en dat de Europese Unie er niet in slaagt om alle wapenexport van de lidstaten te controleren.

In de paragrafen hiervoor is het wapenexportbeleid geanalyseerd als institutie, en de praktische uitwerking van dit beleid geëvalueerd. Dit betekent dat het wapenexportbeleid volgens de methode van deze scriptie nu getoetst kan worden aan het criterium van Nye. In zijn boek uit 2004 geeft hij aan dat het van belang is dat instituties legitiem overkomen, en dat deze dus worden nageleefd.²⁷ Dit zal, in eerste instantie, niet het geval zijn geweest, gezien het feit dat de acht criteria die werden opgesteld door het COARM slechts richtlijnen waren. Toen het evalueren van een wapenexport aan deze richtlijnen in 1998 werden vastgelegd als verplichte procedure was er pas sprake van een legitieme institutie. De reden hiervoor is dat deze institutie vanaf dat moment pas bindend werd. Desondanks is het helaas het, in het geval van leveranties aan Libië, dus wel mogelijk gebleken om wapens te in strijd met de criteria van het COARM. Hierdoor moet gesteld worden dat de instituties als machtsmiddel beperkt worden door de mogelijkheid tot interpretatie ervan door overheden van lidstaten.

1.2 Internationale regimes: Het Europese wapenexportbeleid in het Wapenhandelsverdrag

Naast de indirecte manier van het stimuleren van andere staten om het beleid te conformeren aan het Europese beleid geldt het Europese wapenexportbeleid nog op een andere manier als zacht machtsmiddel. Zoals aangekondigd in de inleiding van deze scriptie heeft de Europese Unie doormiddel van het Wapenhandelsverdrag van de Verenigde Naties haar wapenexportbeleid door staten buiten de EU op te laten nemen. In 2012 deden de Europese lidstaten mee aan de onderhandelingen over het Wapenhandelsverdrag van de Verenigde Naties

---

²⁴ Ibidem, 13.

²⁵ Bodil Valero (Lid Europees Parlement, Commissie Buitenlandse Zaken), 'Ontwerpverslag: tenuitvoerlegging van Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB' (15 juli 2014) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2015-0338+0+DOC+XML+V0//NL> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

²⁶ Ibidem, 7-8.

²⁷ Nye, *Soft Power, the Means to Success*, 12-13.

waar in 2013 een akkoord over werd gesloten. Het doel van het wapenhandelsverdrag wordt in het beleidsstuk van de VN als volgt geformuleerd:

to Establish the highest possible common international standards for regulating or improving the regulation of the international trade in conventional arms; – Prevent and eradicate the illicit trade in conventional arms and prevent their diversion;²⁸

Hoewel de Europese Unie niet officieel vertegenwoordigd is in de onderhandelingen van de Verenigde Naties heeft de EU wel invloed uitgeoefend op de uitkomst van het Wapenhandelsverdrag. In meerdere artikelen is namelijk te lezen dat de lidstaten gezamenlijk handelen tijdens de onderhandelingen om de normen die zijn gezet in het wapenexportbeleid van de Europese Unie toe te voegen aan het Wapenhandelsverdrag van de VN.²⁹

Sara Depauw onderzocht voor het SIPRI in 2012 op welke manier de lidstaten van de EU met een gezamenlijke aanpak invloed uitoefenden op de onderhandelingen van het Wapenhandelsverdrag. Marc Bromley en Paul Holtom onderzochten in 2014 voor hetzelfde Zweedse onderzoeksinstituut op welke manier de Europese Unie steun verleent aan de staten die het Wapenhandelsverdrag ondertekend hebben om het te kunnen ratificeren. Iulian Romanyshyn maakte in 2015 een analyse van de effectiviteit van de Europese samenwerking in het Wapenhandelsverdrag van de VN voor het Journal of Common Market studies.

Het onderzoek van Depauw wijst uit dat de Europese Unie op twee manieren het Wapenhandelsverdrag beïnvloedde. Ten eerste was het gemeenschappelijk wapenexportbeleid van de Europese Unie de basis waar de lidstaten hun standpunt voor het Wapenhandelsverdrag op baseerden. Ten tweede kon de kennis die opgedaan was bij het vormen van een gemeenschappelijk Europees wapenexportbeleid gebruikt worden bij het opstellen van een globaal beleid bij de Verenigde Naties. De bevindingen uit het onderzoek van Bromley en Holtom kunnen daarbij opgeteld worden als derde manier van invloed van de Europese Unie op het Wapenhandelsverdrag. Nadat het verdrag was ondertekend door 130 staten kon het niet direct door alle staten geratificeerd worden. Niet alle staten beschikten tijdens het tekenen van het verdrag over de financiële, materiële en technische voorzieningen om aan de verplichtingen van het Wapenhandelsverdrag te voldoen. Bromley en Holtom leggen uit dat er gezien de bestaande instituties voor wapenexportcontrole in de Europese Unie middelen waren om andere staten te assisteren bij het implementeren van het Wapenhandelsverdrag.³⁰ De Europese Raad neemt in 2013 een besluit over assistentie bij het implementeren van het Wapenhandelsverdrag. In dit besluit worden de volgende doelen gesteld:

steun verlenen aan een aantal staten, op hun verzoek, om hun systemen voor de controle op wapenoverdrachten te versterken, zodat zij het WHV [Wapenhandelsverdrag] kunnen uitvoeren; — op nationaal en regionaal niveau de kennis over en de inbreng in het WHV door de relevante nationale en regionale autoriteiten en belanghebbenden van maatschappelijke organisaties verbeteren zodat zij meer betrokken raken bij de uitvoering van het WHV.³¹

---

²⁸ Verenigde Naties, "The Arms Trade Treaty", (goedgekeurd op 2 april 2013, van kracht op 24 december 2014) <https://www.un.org/disarmament/convarms/att/> (geraadpleegd op 16 januari 2017).

²⁹ Sara Depauw, "The European Union's involvement in negotiating an Arms Trade Treaty", *Non Proliferation Papers* no. 23, December 2012 en Bromley en Holtom, "Arms Trade Treaty Assistance", 1-2. En Iulian Romanyshyn, "Explaining EU Effectiveness in Multilateral Institutions", 875-892.

³⁰ Bromley en Holtom, "Arms Trade Treaty Assistance", 1-3.

³¹ Europese Raad, "Besluit 2013/768/GBVB betreffende EU-activiteiten ter ondersteuning van de uitvoering van het Wapenhandelsverdrag, in het kader van de Europese veiligheidsstrategie" *Publicatieblad van de Europese*

Het Europese wapenexportbeleid wordt dus ingezet als machtsmiddel om de besluitvorming van de Verenigde Naties te beïnvloeden. Door haar instituties in te zetten bij het vormen van, het vergaderen over en het implementeren van het Wapenhandelsverdrag van de Verenigde Naties creëert de Europese Unie een situatie die in lijn is met het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid: Namelijk de situatie waarin 130 staten wereldwijd controle uitvoeren op wapenexport om illegale handel in wapens en conflicten te voorkomen. Deze manier van invloed uitoefenen wordt door Joseph Nye genoemd als 'co-optive power', het soort macht dat een soft power uitoefent. Hij stelt namelijk dat het creëren van een gewenste situatie door middel van internationale regimes een zacht machtsmiddel is.³²

De invloed van de Europese Unie op het Wapenhandelsverdrag moet echter niet overschat worden. Zowel Depauw als Bromley en Holtom stellen dat de Europese Unie richtlijnen aangeeft bij de vorming en uitvoering van het verdrag, maar zij erkennen ook beiden dat er geen volledige consensus bestaat tussen de Europese lidstaten over de inhoud van het Wapenhandelsverdrag en dat de Europese Unie om die reden naar haar volledige potentie invloed heeft uitgeoefend op het verdrag.

In 2015 onderzocht Iulian Romanyshyn de effectiviteit van het beleid van de Europese Unie ten aanzien van het Wapenhandelsverdrag. In lijn met de bevindingen van de onderzoekers van het SIPRI concludeerde hij dat de inspanningen van de Europese Unie voor een groot deel geslaagd waren, maar dat de EU niet al haar doelstellingen heeft behaald.³³ In zijn artikel is namelijk te lezen dat de Europese Unie veel van haar standpunten in de conceptversie van het Wapenhandelsverdrag heeft kunnen laten opnemen, maar dat zij er niet in is geslaagd om deze versie te laten ondertekenen door alle staten.

1.3 Deelconclusie: wapenexportcontrole maakt de EU een soft power

Het Europese wapenexportbeleid is illustratief voor de Europese Unie als soft power. Ten eerste is het beleid op zichzelf een zacht machtsmiddel waarmee landen indirect gedwongen worden zich te conformeren aan normen van de Europese Unie, en ten tweede wordt het beleid door de Europese Unie ingezet bij het VN Wapenhandelsverdrag. Hiermee is het wapenexportbeleid op twee manieren een machtsmiddel dat de Europese Unie een soft power maakt, omdat het voldoet aan twee criteria die Joseph Nye onderscheidt voor een soft power. Deze criteria zijn sterke, legitiem ogende instituties en macht in internationale regimes.

Echter, de invloed van het wapenexportbeleid van de EU wordt beperkt door lidstaten die het beleid niet volledig naleven. Lidstaten van de EU kunnen het gemeenschappelijk standpunt over wapenexportcontrole tot op zekere hoogte vrij interpreteren omdat de vergunningen voor wapenexport nog steeds op nationaal niveau worden afgegeven. Daarnaast blijkt uit evaluaties van de inspanningen van de Europese Unie bij het opstellen en aannemen van het Wapenhandelsverdrag van de Verenigde Naties dat de EU door haar status binnen de VN niet alle staten ervan kan overtuigen om de Europese norm voor wapenexportcontrole aan te nemen.

Unie (16 december 2013) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A32013D0768> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

³² Nye, "Soft power", 168.

³³ Romanyshyn, "Explaining EU Effectiveness", 888.

Hoofdstuk 2: Defensie-industrie

Producenten van wapens en ander defensiematerieel vormen de defensie-industrie. Deze producenten zijn voornamelijk private bedrijven die meestal naast defensie materieel andere technologische producten en diensten ontwikkelen. De klanten van wapenproducenten zijn nagenoeg altijd nationale overheden. De aanbieders van defensiematerieel en de kopers van defensiematerieel vormen samen de defensiemarkt. Uit het verslag dat het SIPRI afgelopen december publiceerde over de productie van de honderd grootste wapenproducenten in 2015 blijkt dat 24,3 procent van de productie in Europa heeft plaatsgevonden.³⁴ Dit percentage vertaalt zich naar een productie ter waarde van ongeveer negentig miljard dollar. Het gaat dus om een omvangrijke industrie met een speciale status. Defensiematerieel mag namelijk alleen met een vergunning gegeven door de nationale overheid verkocht worden. De nationale defensie-industrie is een belangrijk machtsmiddel van een staat. Wanneer de defensie-industrie in een land namelijk sterke wapens kan produceren kan de nationale overheid altijd aanspraak maken op die wapens of op de kennis en technologie die nodig zijn om die wapens te produceren. Dit komt ook naar voren in het artikel van Joseph Nye uit 1990.³⁵ Met een sterke defensie-industrie hebben overheden dus altijd militaire de middelen achter de hand om te gebruiken in eventuele tijden van conflict. Dit maakt de defensie-industrie een hard machtsmiddel. Hoe moderner en efficiënter de defensie-industrie in een land is, hoe krachtiger het machtsmiddel.

Academici die de Europese defensie-industrie analyseren doen dit vooral vanuit een economisch kader. Zij stellen dat de Europese defensie-industrie inefficiënt en onvoldoende competitief is op globaal niveau. Voorbeelden van dergelijke academici zijn Terrence R. Guay die in 1997 een analyse maakte van het Europese beleid ten aanzien van de defensie-industrie voor het *Journal of European Public Policy*³⁶ en Keith Hartley die in 2008 een artikel schreef over Europese samenwerking op het gebied van defensie-industrie dat werd gepubliceerd in het *Journal of Common Market Studies*. Deze economische perspectieven op de defensie-industrie zijn van waarde in dit onderzoek omdat zij de Europese defensie-industrie in de globale context plaatsen: zij laten namelijk zien hoe de Europese defensie-industrie zich verhoudt tot de globale defensie-industrie. De positie van de Europese defensie-industrie is afhankelijk van het beleid van de Europese Unie. Tegenover deze economische analyses zal een politiek perspectief geplaatst moeten worden om de harde machtsmiddelen van de Europese Unie te kunnen onderzoeken.

In dit hoofdstuk zal gebruik worden gemaakt van een de bovengenoemde economische analyses om de ontwikkeling van het beleid van de Europese Unie ten aanzien van defensie-industrie te illustreren. De wetenschappelijke analyses zullen worden aangevuld met beleidsstukken van de Europese Unie om te concluderen of er sprake is van harde machtsmiddelen. Dit hoofdstuk is opgedeeld in drie periodes: van het oprichten van de Europese gemeenschap in 1957 tot de oprichting van de Europese veiligheidsstrategie in 2003. Het decennium daarop zal als tweede periode behandeld worden en de periode vanaf het lanceren van de Europese new deal in 2013 tot 2017 wordt als laatste behandeld. Per periode zal geanalyseerd worden of de beleidsmaatregelen ten aanzien van de defensie-industrie voldoen aan de criteria die Joseph Nye stelt voor een hard

---

³⁴ Aude Fleurant, Sam Perlo-Freeman, Pieter D. Wezeman, Siemon T. Wezeman en Noel Kelly, "The SIPRI Top 100 Arms-Producing and Military Services Companies, 2015", SIPRI Fact Sheet, december 2016. De percentages van de productie van het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Italië, Duitsland en trans-Europa zijn bij elkaar opgeteld. De productie van Rusland zit hier niet bij in.

³⁵ Nye, "Soft Power", 162-163.

³⁶ Guay, "The European Union", 404-421.

power, namelijk of de beleidsmaatregelen de Europese Unie militaire middelen opleveren. Uiteindelijk zal antwoord worden gegeven op de vraag in hoeverre het Europese beleid ten aanzien van de defensie-industrie de EU een hard power maakt.

Militaire middelen: De ontwikkeling van het beleid ten aanzien van de defensie-industrie

Bij het vormen van de Europese Unie in de tweede helft van de twintigste eeuw was er nog geen sprake van een gemeenschappelijk beleid ten aanzien van de defensie-industrie. Defensie en defensie-industrie was een nationale aangelegenheid. Dit werd expliciet vastgelegd in het Verdrag van Rome in 1957. De Europese gemeenschappelijke markt zou er geen zijn voor defensie materieel: in Artikel 223 van het verdrag werd vastgesteld defensiemarkten een nationale aangelegenheid zouden blijven.³⁷ Het zou tot de jaren tachtig duren tot de Europese Unie beleid zou gaan voeren ten aanzien van de defensie-industrie.

De eerste tekenen van een Europees beleid ten aanzien van de defensie-industrie zijn te vinden in een artikel van Terrence R. Guay uit 1997. In dit artikel analyseerde de Amerikaanse politicoloog de Europese defensiemarkt. Hij stelde dat de Europese Unie in de jaren tachtig een aantal onderzoeksprogramma's heeft gefinancierd voor producten en diensten met zowel publieke als militaire doeleinden. Deze onderzoeksprogramma's³⁸ zijn dus een financiering van de Europese Unie in onderzoek en technologie van de defensie industrie. Guay merkte verder op dat er geen informatie beschikbaar is over de omvang van de financiering omdat er geen informatie openbaar is gemaakt over welk deel de investering naar defensieonderzoek is gegaan. Guay concludeerde dat er geen politieke wil is om van de defensiemarkt een gemeenschappelijke markt te maken.³⁹

Er is dan ook vast te stellen dat de Europese Unie tot 2003 nog niet over harde machtsmiddelen beschikte. Tot 2003 is er nauwelijks sprake van Europees beleid ten aanzien van defensie-industrie. Op de onderzoeksprogramma's na is het enige dat de Europese lidstaten samen besloten hebben met betrekking tot defensie dat defensie een nationale aangelegenheid is. In de analyse van het type macht dat de Europese Unie uitoefent uit het boek van Joseph Nye dat in 2004 verscheen, is om die reden niets te lezen over hard power. Nye noemt in zijn analyse alleen zachte machtsmiddelen in het hoofdstuk waarin hij de Europese Unie bespreekt.⁴⁰

In het nieuwe millennium kwam er verandering in het Europese defensiebeleid. Vanaf 2003 vormde de Europese Unie steeds meer beleid ten aanzien van de defensie-industrie door de komst van het GVDB in 2003. Zo werd het plan gepresenteerd voor een Europese markt voor defensiematerieel in 2003 en werd het Europees Defensie Agentschap opgericht in 2004.⁴¹ Keith Hartley maakte in 2002 een economische analyse van de Europese defensie-industrie dat werd gepubliceerd in het tijdschrift *Defence and Peace Economics*. De Amerikaanse econoom onderzocht de efficiëntie van de Europese defensie-industrie in de jaren negentig en vergeleek deze met de Amerikaanse defensie-industrie. De conclusies die hij trok waren erg kritisch. Hij stelde namelijk dat

---

³⁷ Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, EEG-Verdrag, Artikel 223 (goedgekeurd op 25 maart 1957, van kracht op 1 januari 1958) <http://www.gleichstellung.uni-freiburg.de/dokumente/treaty-of-rome> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

³⁸ De drie betreffende onderzoeksprogramma's zijn: ESPRIT (European Strategic Program for Research in Information Technology), BR1TE (Basic Research in Industrial Technologies for Europe), en RACE (Research in Advanced Communications Technology for Europe).

³⁹ Guay, "The European Union", 417-418.

⁴⁰ Nye, *Soft Power, the Means to Success*, 76-81.

⁴¹ Hartley, "Collaboration and European defence industrial policy", 107.

de Europese defensiemarkt erg inefficiënt is en dat het Europese aanbod in defensiematerieel het af moet leggen tegen het Amerikaanse. De inefficiëntie van de Europese defensie-industrie wijdde Hartley aan het gebrek aan samenwerking tussen staten op het gebied van ontwikkeling van wapens. Er waren volgens Hartley meerdere fabrikanten in Europa die los van elkaar vergelijkbaar defensiematerieel fabriceerden. Dit betekende volgens Hartley dat er dubbele kosten werden gemaakt voor onderzoek omdat de fabrikanten uit verschillende staten apart onderzoek uitvoerden dat zij, net zoals de Amerikanen, gecentraliseerd zouden kunnen uitvoeren.⁴² De lidstaten betaalden hierdoor hogere kosten dan nodig. Hartley stelde verder dat de Europese Unie haar defensie efficiënter zou kunnen maken door de ontwikkeling en fabricage van defensiematerieel te centraliseren en door een Europese krijgsmacht op te zetten. Deze twee initiatieven zouden schaalvoordelen opleveren. Ten eerste zouden de kosten voor ontwikkeling van nieuwe wapens gedrukt kunnen worden door de nationale defensie-industrieën op te laten gaan in één Europese defensie-industrie en ten tweede zou een Europese krijgsmacht op grotere schaal materieel in kunnen kopen dan nationale krijgsmachten.

Het artikel van Hartley laat zich verder lezen als een hartstochtelijk pleidooi voor liberalisering van de Europese defensiemarkt omdat hij stelde dat handelsbelemmeringen voor het verkopen van defensiematerieel binnen de Europese Unie zouden moeten verdwijnen. In het geval dat de Europese Unie het model van Hartley zou adopteren eigent zij zich direct harde machtsmiddelen toe. Met een efficiënte Europese defensie-industrie en een Europese krijgsmacht zou er hoogwaardig defensiematerieel ter beschikking zijn dat gebruikt zou kunnen worden door een krijgsmacht om andere staten de wil op te leggen. Deze economische invalshoek is relevant voor deze scriptie omdat duidelijk aantoont wat het effect is van een gemeenschappelijk programma voor defensie-onderzoek.

In 2005 werd het Code of Conduct on Defence Procurement aangenomen waarmee de lidstaten een stap zetten richting een gezamenlijke defensiemarkt. In deze gedragscode staan richtlijnen voor het terugdringen van discriminatie van buitenlandse wapenfabrikanten. Met het code of conduct, dat niet bindend is, spoort de Europese Defensie Agentschap de lidstaten aan om defensiematerieel op de Europese markt te kopen wanneer dit een voordeligere optie is dan het aankopen op de nationale markt.⁴³ Met deze gedragscode werd een proces in gang gezet voor de integratie van de Europese defensie-markt. Het doel hiervan is om de handel in defensiematerieel tussen staten te bevorderen. In 2008 publiceerde het tijdschrift Defence and Peace Economics een nieuw onderzoek naar de Europese defensiemarkt.⁴⁴ Ook dit artikel is van de hand van Keith Hartley. Hij analyseerde hierin het project 'Eurofighter Typhoon', de ontwikkeling en productie van een straaljager door wapenfabrikanten uit vier lidstaten van het Europees Defensie Agentschap. Met deze analyse leverde Hartley een nieuw argument voor de stelling die hij in zijn artikel uit 2003 innam. In de conclusie stelde Hartley namelijk nogmaals dat de Europese defensiemarkt efficiënter zou worden als de productie en de afname van defensiematerieel op Europees niveau zou plaatsvinden.

In 2009 werden er twee belangrijke richtlijnen aangenomen die het Europese beleid ten aanzien van de defensie-industrie intensiverden. In mei van dat jaar een richtlijn voor het

---

⁴² Hartley, "The future of European defence policy", 109-110.

⁴³ Europees Defensie Agentschap, "The Code of Conduct on Defence Procurement of the EU Member States Participating in the European Defence Agency" (goedgekeurd op 21 november 2015) <https://www.eda.europa.eu/docs/documents/CoC.pdf> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

⁴⁴ Hartley, "Collaboration and European defence industrial policy", 303-315.

vereenvoudigen van de uitvoer van defensiematerieel⁴⁵ en in juni een richtlijn die een nieuw vergunningensysteem introduceerde waardoor defensiematerieel eenvoudiger verhandeld kon worden binnen de Europese Unie.⁴⁶ Met deze richtlijnen werd de wetgeving voor het aanschaffen van defensiematerieel uit een andere lidstaat van het Europees Defensie Agentschap eenvoudiger en werd het voor wapenfabrikanten eenvoudiger om producten te verkopen aan lidstaten anders dan degene waarin ze gevestigd zijn.

Kortom, de Europese Unie stelde steeds meer beleid op om de defensie-industrieën van haar lidstaten aan elkaar te verbinden. Met de richtlijnen die door het Europees Defensie Agentschap zijn opgesteld tussen 2004 en 2009 kan gesproken worden van een gestage groei van steun voor een gemeenschappelijke Europese markt voor defensie. Uit de economische analyse van Keith Hartley beek dat hier al eerder aanleiding voor was. De ontwikkeling volstrekt zich echter in laag tempo, omdat de inspanningen van het Europees Defensie Agentschap slechts resulteren in richtlijnen die niet bindend zijn. Hierdoor is er in 2009 nog geen sprake van een Europese gemeenschappelijke defensiemarkt, maar het pad hiervoor is gelegd. Wanneer het Europese beleid ten aanzien van de defensie-industrie tot 2009 volgens de methode van deze scriptie wordt geanalyseerd, kan worden geconcludeerd dat de Europese Unie tot 2009 nog geen hard power was, en dat de harde machtsmiddelen in handen waren van de lidstaten.

In juli 2013 deed de Europese Commissie een mededeling aan de andere organen van de Europese Unie over het competitiever en efficiënter maken van de Europese defensiesector.⁴⁷ De inhoud van mededeling was opgesteld door de Defence Task Force van de Commissie samen met het Europees Defensie Agentschap en de Europese Dienst voor Extern Optreden. In de mededeling werd een actieplan gepresenteerd voor het versterken van de Europese defensiemarkt. Het actieplan bevat in totaal zeven speerpunten waarvan de eerste twee, het creëren van marktefficiëntie en het bevorderen van het concurrentievermogen sterk overeenkomen met de voorstellen die Keith Hartley in zijn analyse uit 2002 deed. De argumenten die Hartley geeft voor het efficiënter maken van de Europese defensie-industrie zijn vooral berust op economische voordelen. De Europese Commissie gaf in de mededeling ook economische argumenten voor het efficiënter maken van de Europese defensie-industrie. Deze argumenten waren in de mededeling echter niet leidend. De noodzaak om de Europese defensiemarkt op de schop te nemen had volgens de Europese Commissie een politieke reden. In de mededeling is namelijk te lezen dat de Europese Unie door de veranderende geopolitieke situatie gedwongen wordt om een sterk gemeenschappelijk defensiebeleid te gaan voeren:

---

⁴⁵ Publicatieblad van de Europese Unie, "Richtlijn 2009/43/EG van het Europees Parlement en de Raad betreffende de vereenvoudiging van de voorwaarden voor de overdracht van defensiegerelateerde producten binnen de Gemeenschap" (6 mei 2009)

https://www.eerstekamer.nl/eu/documenteu/2009/43/eg_pb_eu_l146/f=/vi6jkyimi7aj8.pdf (geraadpleegd op 25 januari 2017).

⁴⁶ Publicatieblad van de Europese Unie, "Richtlijn 2009/81/EG van het Europees Parlement en de Raad betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen door aanbestedende diensten van bepaalde opdrachten voor werken, leveringen en diensten op defensie- en veiligheidsgebied, en tot wijziging van Richtlijnen 2004/17/EG en 2004/18/EG" (13 juli 2009)

http://www.publicprocurement.be/sites/default/files/documents/richtlijn_nl.pdf (geraadpleegd op 25 januari 2017).

⁴⁷ Europese Commissie, "Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, De Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: Naar een meer competitieve en efficiënte defensie- en veiligheidssector", (Brussel, 24 juli 2013) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013DC0542&from=EN> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

De strategische en geopolitieke context is in voortdurende, snelle ontwikkeling. De machtsbalans in de wereld verschuift door het ontstaan van nieuwe machtscentra en het feit dat de VS zijn strategische focus naar Azië verplaatst. Daarom moet Europa meer verantwoordelijkheid nemen voor haar interne en externe veiligheid. Om gewicht in de schaal te kunnen leggen, moet de EU een geloofwaardig GVDB ontwikkelen.⁴⁸

De mededeling werd in 2014 opgevolgd door een verslag van de Europese Commissie met de titel 'Een "New Deal" voor de Europese Defensie'.⁴⁹ In dit verslag staat een routekaart voor het uitvoeren van het actieplan van de mededeling uit 2013. De routekaart is een instructie voor het openstellen van de markt voor defensiematerieel zodat wapenfabrikanten met minimale belemmeringen aan alle lidstaten defensiematerieel kunnen verkopen. Daarnaast was er in het verslag te vinden hoe het concurrentievermogen van de Europese defensie-industrie op globale schaal verbeterd zou kunnen worden zodat Europese strijdkrachten voordeliger defensiematerieel zouden kunnen inkopen van Europese fabrikanten dan van niet-Europese fabrikanten. Verder werd er in de routekaart een door de Europese Unie gefinancierd onderzoeksprogramma aangekondigd voor de defensie-industrie.

In juni 2016 presenteerde Federica Mogherini, hoge vertegenwoordiger voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid voor de Europese Unie een globale strategie voor de Europese Unie. In het beleidsstuk 'Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe' is net als in de mededeling van de Europese Commissie uit 2013 te lezen dat de EU zich door de veranderende geopolitieke context weerbaarder moet maken door te investeren in gemeenschappelijke defensie.⁵⁰ Deze strategie werd in november 2016 door de Europese Raad aangenomen.⁵¹

Volgens Dick Zandee, onderzoeker bij Instituut Clingendael en voormalig hoofd planning en beleid bij het Europees Defensie Agentschap, is het nieuwe plan voor Europese defensie een 'game changer'.⁵² Met het onderzoeksprogramma dat de Europese Commissie op wil stellen voor de ontwikkeling van defensietechnologie kunnen de tekortkomingen van de Europese defensie volgens Zandee eindelijk aangevuld worden.⁵³

Deelconclusie: gemeenschappelijke defensie maakt de EU een hard power

De beleidsstukken die in dit hoofdstuk besproken zijn laten zien dat de Europese Unie sinds 2004 in een steeds hoger tempo beleid vormt ten aanzien van de defensie-industrie. Dit betekent dat de nationale defensie-industrieën in de lidstaten van de Europese Unie in toenemende mate opengebroken worden voor andere lidstaten. Voor 2003 werd er al gesproken over een gezamenlijke Europese defensie, maar het Europese gemeenschappelijke defensiebeleid zag in 2003 pas officieel het licht. Vanaf 2004 richtte het Europees Defensie Agentschap zich expliciet op het uitbreiden van het Europese defensie-beleid. Dit leidde tot een grote hoeveelheid beleidsstukken waarmee de

---

⁴⁸ Ibidem, 2.

⁴⁹ Europese Commissie, "Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement, De Raad, Het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's: Een 'New Deal' voor de Europese Defensie", Brussel, 24 juni 2014.

⁵⁰ European Union Global Strategy, "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy" (juni 2016) 1-56, 20, https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (geraadpleegd op 25 januari 2017).

⁵¹ Europese Raad, "Implementation plan on security and defence 14392/16" (14 november 2016) https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_implementation_plan_st14392.en16_0.pdf (geraadpleegd op 25 januari 2017).

⁵² Dick Zandee, "New kid on the block: The European Commission and European defence", *Instituut Clingendael Policy Brief*, december 2016, 1-4.

⁵³ Ibidem, 3.

Europese lidstaten werden aangespoord hun nationale defensiemarkten te openen voor de Europese Unie. Hoewel het integreren van de Europese defensiemarkten een langzaam proces is gebleken zal er met het invoeren van de 'New Deal' een daadwerkelijke Europese defensiemarkt ontstaan waarin producenten van defensie-materieel onder dezelfde voorwaarden producten kunnen leveren aan alle lidstaten. Met de 'New Deal' hebben alle lidstaten van de Europese Unie toegang tot hetzelfde defensie-materieel en zorgen zij gezamenlijk voor de ontwikkeling ervan. De geopolitieke omstandigheden lijken de Europese Unie ertoe te hebben gedwongen een sterk beleid te gaan voeren om de gemeenschappelijke defensie-industrie te stimuleren. Uit het onderzoek van Keith Hartley in 2004 bleek al dat dit economische voordelen met zich mee zou brengen, maar deze voordelen bleken niet doorslaggevend. De citaat van de Europese Commissie toont aan dat de geopolitieke belangen zwaarder wegen.

Wanneer het Europese beleid ten aanzien van de defensie-industrie geanalyseerd aan de hand van het criterium dat Joseph Nye heeft opgesteld voor een hard power kan de volgende conclusie worden bereikt. Met de 'New Deal' integreert de Europese markt voor defensie-materieel. In deze geïntegreerde markt zullen de lidstaten meer toegang hebben tot militaire middelen, en zal de militaire slagkracht dus toenemen. Dit betekent ook dat de lidstaten niet langer volledig hun eigen defensie zullen verzorgen maar dat de Europese Unie deze taak voor een deel zal overnemen. De Europese Unie is sinds 2009 dus gaan groeien als hard power. De veranderende geopolitieke situatie 'dwingt' de Europese Unie volgens de Europese Commissie tot het integreren van de defensie markten. Het integreren van de defensie-markten zal leiden tot een efficiëntere defensie markt, zo blijkt uit het economische onderzoek van Hartley. Deze efficiënte defensie markt zal het ontwikkelen van geavanceerde wapens stimuleren, wat meer militaire slagkracht voor Europa zal opleveren. Deze militaire slagkracht zal de Europese Unie hard power maken.

Conclusie

Het Europese gemeenschappelijke veiligheids- en defensiebeleid is in de afgelopen 25 jaar behoorlijk veranderd. Het beleid is op allerlei fronten geïntensiveerd waardoor de Europese Unie haar agenda op de wereldkaart kan zetten. Het karakter van de middelen waarmee de EU dit doet, is funest voor het begrijpen van de EU als wereldmacht.

Het GVDB is in deze scriptie onderzocht vanuit het raamwerk van Joseph Nye. Dit raamwerk bood de mogelijkheid om de machtsmiddelen van de Europese Unie te categoriseren als zacht of hard. Om antwoord te krijgen op de vraag of de manier waarop de Europese Unie haar buitenlandbeleid uitoefent fundamenteel is gaan veranderen. Deze verandering zou te zien zijn wanneer het karakter van de Europese machtspolitiek verandert van zacht naar hard.

Voor de analyse zijn twee onderdelen van het GVDB gekozen omdat deze te toetsen waren aan de criteria van Joseph Nye. De beschikbare literatuur bood diepgaande analyses van deze onderdelen waarmee er een weloverwogen geconcludeerd kon worden of de verschillende onderdelen van het GVDB de Europese Unie een soft power dan wel hard power maakte. De historische invalshoek maakte duidelijk hoe de verschillende onderdelen van het beleid sinds begin jaren negentig zijn ontwikkeld en van welke verschillen er sprake is in de ontwikkeling.

De ontwikkelingen van beide onderdelen lieten een soortgelijke tendens zien: het Europese beleid werd vanaf begin jaren negentig verder uitgebreid, regels van de Europese Unie werden voor de lidstaten steeds bindender en lidstaten gingen steeds meer samenwerken. Wanneer er werd gekeken naar de specifieke criteria die zachte en harde machtsmiddelen onderscheidde loopt de ontwikkeling niet geheel synchroon.

De zachte machtsmiddelen van de Europese Unie zijn haar instituties. De instituties, in deze scriptie onderzocht aan de hand van het Europese wapenexportbeleid, werden ten tijde van de Verdragen van Maastricht, Nice en Lissabon door nieuwe afspraken steeds verder uitgebreid. Deze machtsmiddelen werden in 2014 ingezet bij het Wapenhandelsverdrag van de Verenigde Naties. De ontwikkeling van het wapenexportbeleid lijkt sinds de intrede van het gemeenschappelijk standpunt uit 2008 enigszins gestagneerd te zijn. Er is sinds dien geen nieuw standpunt of voorstel aangenomen waarmee de criteria werden geconcretiseerd of de naleving daarvan verder werd gereguleerd.

De harde machtsmiddelen van de Europese Unie is haar gemeenschappelijke defensie-industrie. De Europese Unie heeft tenslotte geen eigen strijdkracht. De gemeenschappelijke defensie-industrie kwam vanaf 2004 pas serieus op de agenda door de komst van het Europees Defensie Agentschap. Het bleek echter nog lang moeilijk om lidstaten hun defensiemarkt open te laten stellen voor de Europese Unie. Sinds het presenteren van de 'New Deal' in 2013 lijkt de vorming van een gemeenschappelijke defensie-industrie echter snel te gaan. De defensiemarkten van de lidstaten worden geïntegreerd en er komt een gemeenschappelijk onderzoeksprogramma. Deze ontwikkelingen zorgen ervoor dat er een efficiënte Europese defensie-industrie ontstaat die globaal competitief is.

De algemene conclusie van deze scriptie is dat de Europese Unie zich als soft power in een ander patroon ontwikkeld dan de Europese Unie als hard power. De casus van het Europese wapenexportbeleid toonde aan dat de Europese Unie sinds het verdrag van Maastricht steeds meer voldoet aan de criteria waar Nye een soft power aan toetst. Het tempo waarin beleid wordt opgesteld om wapenhandel te controleren groeide gestaag. De ontwikkeling van het Europese beleid ten aanzien van de defensie-industrie in Europa laat echter een ander patroon zien. De economische invalshoek leverde het inzicht op dat de motieven voor het integreren van de defensie-industrie al

sinds de twintigste eeuw bestaan. De geciteerde beleidsstukken van de Europese Unie tonen echter aan dat de integratie van het Europese pas van de grond kwam naar aanleiding van de veranderende geopolitieke situatie. Uiteindelijk zal moeten worden geconcludeerd dat de Europese Unie nog altijd meer een soft power is dan een hard power, en dat de militaire middelen van de Europese Unie nog beperkt zijn tot onderzoeksprogramma's waar de resultaten nog niet van behaald zijn. Het patroon van de ontwikkeling toont echter wel aan dat er een dynamiek bestaat tussen de EU als soft power en de EU als hard power, en dat verdere Europese integratie zou kunnen betekenen dat de Europese Unie niet meer alleen de soft power zal zijn die bij het Verdrag van Maastricht het levenslicht zag.

Het spreken van een 'militarisering van de Europese Unie' zoals correspondent Tomas Vanheste doet, is echter zwaar overdreven. De zachte machtsmiddelen van de Europese Unie bestaan nog altijd en zijn recent, namelijk in 2014 bij het Wapenhandelsverdrag, nog effectief gebleken. Er is geen neergang te bekennen van de zachte machtsmiddelen en de Europese Unie blijft daardoor een soft power. Echter, de Europese Unie is met het nieuwe beleid ten aanzien van de defensie-industrie naast een soft power ook een hard power te noemen omdat zij hiermee militaire machtsmiddelen accumuleert.

Dit inzicht is relevant, omdat het, anders dan de tot nu toe verschenen onderzoeken, een volledig beeld geeft van de Europese Unie als wereldmacht. De zachte en harde middelen zijn tegen elkaar afgewogen wat een volledig beeld heeft opgeleverd van de buitenlandse machtspolitiek van de Europese Unie. Het hanteren van het raamwerk dat Joseph Nye gebruikte voor zijn analyse van de Amerikaanse machtspolitiek heeft aangetoond dat de Europese Unie als soft power of normative power geen vanzelfsprekendheid is, maar dat het proces van integratie van de Europese buitenlandspolitiek ook zou kunnen betekenen dat de Europese Unie een hard power wordt.

In deze scriptie zijn helaas slechts twee onderdelen van het GVDB geanalyseerd. Hoewel deze onderdelen een grote omvang hebben en verenigbare ontwikkelingen vertonen bestaat de kans dat andere onderdelen van het GVDB zich op een andere wijze ontwikkelen wat de stelling over de veranderende machtspolitiek die in deze scriptie wordt verdedigd onderuit zou kunnen halen. Zo zou er gekeken kunnen worden naar de economische sancties die de Europese Unie heeft ingesteld tegen staten buiten de EU.

In vervolgonderzoek zal moeten onderzocht hoe het beleid van de Europese Unie ten aanzien van Rusland veranderd. De stukken die worden gepubliceerd door het EUISS tonen aan dat de Europese Unie haar beleid ten opzichte van Rusland steeds meer met spierballentaal is gaan voeren. Deze spierballentaal zijn vooral harde machtsmiddelen. Het is te hopen dat de Europese Commissie zich niet lang genoodzaakt zal voelen om zich met defensiematerieel te verzekeren tegen de risico's van de veranderende geopolitieke situatie.

Bronnen

Europese Commissie, “Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, De Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio’s: Naar een meer competitieve en efficiënte defensie- en veiligheidssector”, (Brussel, 24 juli 2013) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013DC0542&from=EN> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

Europese Commissie, “Verslag van de Commissie aan het Europees Parlement, De Raad, Het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio’s: Een ‘New Deal’ voor de Europese Defensie”, (Brussel, 24 juni 2014) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0387&from=EN> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

Europees Defensie Agentschap, “The Code of Conduct on Defence Procurement of the EU Member States Participating in the European Defence Agency” (goedgekeurd op 21 november 2015) <https://www.eda.europa.eu/docs/documents/CoC.pdf> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

Europese Raad, “Besluit 2013/768/GBVB betreffende EU-activiteiten ter ondersteuning van de uitvoering van het Wapenhandelsverdrag, in het kader van de Europese veiligheidsstrategie” *Publicatieblad van de Europese Unie* (16 december 2013) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A32013D0768> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

Europese Raad, “Implementation plan on security and defence 14392/16” (14 november 2016) https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_implementation_plan_st14392.en16_0.pdf (geraadpleegd op 25 januari 2017).

European Union Global Strategy, “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union’s Foreign And Security Policy” (juni 2016) 1-56, https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (geraadpleegd op 25 januari 2017).

Fleurant, Aude, Sam Perlo-Freeman, Pieter D. Wezeman, Siemon T. Wezeman en Noel Kelly, “The SIPRI Top 100 Arms-Producing and Military Services Companies, 2015”, SIPRI Fact Sheet, december 2016.

Group of Personalities, “European Defence Research, the Case for an EU funded R&D program”, EUISS (februari 2016) 1-106.

Publicatieblad van de Europese Unie, ‘Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB van de Raad van 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie’ (Brussel 13 december 2008) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A32009D1012> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

Publicatieblad van de Europese Unie, “Richtlijn 2009/43/EG van het Europees Parlement en de Raad betreffende de vereenvoudiging van de voorwaarden voor de overdracht van defensiegerelateerde producten binnen de Gemeenschap” (6 mei 2009) https://www.eerstekamer.nl/eu/documenteu/2009/43/eg_pb_eu_l146/f=vi6jkymi7aj8.pdf (geraadpleegd op 25 januari 2017).

Publicatieblad van de Europese Unie, “Richtlijn 2009/81/EG van het Europees Parlement en de Raad betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen door aanbestedende diensten van bepaalde opdrachten voor werken, leveringen en diensten op defensie- en veiligheidsgebied, en tot wijziging van Richtlijnen 2004/17/EG en 2004/18/EG” (13 juli 2009) http://www.publicprocurement.be/sites/default/files/documents/richtlijn_nl.pdf (geraadpleegd op 25 januari 2017).

Valero, Bodil (Lid Europees Parlement, Commissie Buitenlandse Zaken), ‘Ontwerpverslag: tenuitvoerlegging van Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB’(15 juli 2014) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A8-2015-0338+0+DOC+XML+V0//NL> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, EEG-Verdrag, Artikel 223 (goedgekeurd op 25 maart 1957, van kracht op 1 januari 1958) <http://www.gleichstellung.uni-freiburg.de/dokumente/treaty-of-rome> (geraadpleegd op 25 januari 2017).

Literatuur

Anderson, Jan Joel en Erika Balsyte, "Winter is Coming: Chilly winds across northern Europe", *EUISS* (december 2016) 1-4.

Bicchi, Federica, "Our size fits all: normative power Europe and the Mediterranean", *Journal of European Public Policy* 13:2 (2006) 286-303.

Bromley, Mark, "The Review of the EU Common Position on Arms Exports: Prospects for Strengthened Control", *Non-Proliferation Papers* no.7 (januari 2012) 1-18.

Bromley, Mark en Paul Holtom. "Arms Trade Treaty Assistance: Identifying a Role for the European Union", *EU Non-Proliferation Consortium Discussion Paper*, februari 2014.

Depauw, Sara, "Het Europees beleid inzake wapenhandel, de EU als voorvechter van vrede en veiligheid", *Internationale Spectator* jaargang 36 nr. 11 (november 2009) 578-581.

Depauw, Sara, "The European Union's involvement in negotiating an Arms Trade Treaty", *Non Proliferation Papers* no. 23 (december 2012) 1-16.

Guay, Terrence R., "The European Union, expansion of policy-making, and defence industrial policy" *Journal of European Public Policy* 4.3 (1997) 404-421.

Hall, Peter, 'The movement from Keynesianism to monetarism. Institutional analysis and British economic policies in the 1970s', in: Sven Steinmo, Kathleen Thelen & Frank Longstreth (eds.), *Structuring Politics. Historical Institutionalism in Comparative Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press 1992), 90-113.

Hartley, Keith, "The future of European defence policy: An economic perspective", *Defence and Peace Economics* 14.2 (2003) 107-115.

Hartley, Keith, "Collaboration and European defence industrial policy" *Defence and Peace Economics* 19.4 (2008) 303-315.

Nye, Joseph S. "Soft power." *Foreign policy* 80 (1990): 153-171.

Nye, Joseph S. *Soft Power, the Means to Success in World Politics*, (New York, 2004).

Romanyshyn, Iulian, "Explaining EU Effectiveness in Multilateral Institutions: The Case of the Arms Trade Treaty Negotiations" *JCMS: Journal of Common Market Studies* 53.4 (2015) 875-892.

Vanheste, Tomas, "Dit is de wapenlobby waardoor de EU in zo'n hoog tempo militariseert", *de Correspondent*, <https://decorrespondent.nl/5250/dit-is-de-wapenlobby-waardoor-de-eu-in-zon-hoog-tempo-militariseert/1220988210750-e54b55dc> (15 september 2016).

Zandee, Dick, "New kid on the block: The European Commission and European defence", *Instituut Clingendael Policy Brief*, december 2016, 1-4.